

KANSAKOULUNOPETTAJIEN REKRYTOINTI SUOMESSA ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA

1. Kansakoulun opettaja ensimmäisenä koulutettuna koko kansan lasten opettajana

1800-luvun loppupuolen suurista uudistuksista kansakoululaitoksen organisoiminen on yksi keskeisiä. Aikaisemmin muotoutuneiden yksityisten ja kirkollisten kansanopetusinstituutioiden rinnalle kasvaa keskitetty valtiollis-kunnallisesti ohjattu järjestelmä, joka toiseen maailmansotaan mennessä kietoo vaikutuspiiriinsä lähes kaikki suomalaiset lapset.

Kansakoulun kehkeytymiseen liittyy myös uuden tyyppisen kansanopettajuuden organisoiminen. Aiempien vuosisatojen perua olevien lukkarien ja koulumestarien rinnalle kohoaa kansakoulunopettaja, jonka aseman turvaa erityisen kansakoulunopettajaseminaarijärjestelmän (1863) muodostaminen. 1800-luvun lopussa ensin maaseudulla ja sitten kaupungeissa vain kansakoulunopettajakoulutuksen saanut opettaja on kelvoinen yläkansakoulunopettajan virkaan. Alakoulujen tilanne jää avoimemmaksi 1900-luvulle saakka.

Varsinaisen kansakoulunopettajien ammattikunnan syntyminen voidaan ajoittaa 1800-luvun loppuun. Kansakoulunopettajaksi pyrittiin rekrytoimaan henkilöitä, joiden "tulee mieluummin elämäntavoiltaan ja muilta olosuhteiltaan olla niin lähellä oppilaitaan kuin mahdollista" (SA 1858), jotta eivät ainakaan oppiaikanaan "ottaisi kaupungin tapoja ja elämän-laatua" (Kom. 1862). Opettajiksi kelpasivat "tavoiltansa nuhteettomat henget", joilla on "nuorison ohjaamiseen sopiva mielenlaatu" (SA 1866).

Alempaan virkamiehistöön sijoittuvan kansanopettajan sosiaalinen asema ei taloudellisesti ollut korkea. Halilan (1949a, 343) mukaan kansanopettajan työ katsottiin kauan perinteeseensä (vrt. Cavonius 1943) liittyen väliportaaksi siirryttäessä muihin tehtäviin, tai ammatiksi, johon kelpaa "liikenevää tai muualle kelpaamatonta ... melko pätemätöntä työvoimaa". Kansanopettajan pääoman tuli pikemminkin olla kulttuurista kuin taloudellista, ja korkeintaan tässä - ei sosiaalisessa tai taloudellisessa - suhteessa kan-

sanopettaja voi nousta kansan yläpuolelle. Ainakin ideaalisella ja ideologisella tasolla kansanopettajan työstä tuli kutsumuksen la-
taama moraalisis-filantrooppinen työ.

Samanaikaisesti kansanopettajasta tuli valtiollis-kunnallinen virka-
mies, jonka pätevyys ja oikeus opettaa kansaa takasivat valtio
ja kunta myöntämällä hänelle lukuisten ja moniportaisten tutkinto-
ja koettelumekanismien jälkeen valtakirjan. Samalla kun kansanopet-
taja vannoutui kutsumuksen ja kuuliaisuuden kautta palvelemaan val-
tiovaltaa, hän sai vallan ohjata, opettaa ja sivistää kansan lapsia.
Maaseudulla hän asettui harvalukuisen sivistyneen eliitin (mm. pa-
piston), kaupungeissa porvariston taakse, joskin sivistyneistö
kauan katsoi oudoksuen varsinaiseen oppisäätyyn kuulumatonta "kan-
sanopettajaluokkaa".

Suurten joukkoliikkeiden, mutta etenkin suurlakon aikana kansan-
opettajat kokivat läheiseksi liittolaisekseen myös työväenliikkeen -
ajoihan kumpikin ryhmä köyhän ja sivistymättömän kansan herättä-
mistä ja sijoittuihan opettajisto palkkauksellisesti selvästi niuk-
katuloisiin. (Metsikkö 1943, 59, 62-64; Halila 1949c, 40-45.) Vii-
meistään kansalaissodassa työväki ja kansanopettajat kohtasivat
kuitenkin toisensa ideologisina vastustajina (Rinne, 1973, 95-97).
Kansan jakautuessa rintamina toisaalta maaseudun tilattomiin ja kaupunkien
työväkeen ja toisaalta virkamiehiin, maaseudun tilallisiin ja kau-
punkien porvaristoon, oli myös kansanopettajien määritettävä puo-
lensa. Pääsääntöisesti he liittyivät talonpoikaiseen kansallismie-
liseen valkoiseen rintamaan, ja samalla etäännyivät työväestöstä.
Esimerkiksi Rauman seminaarin omaan suojeluskuntaan kuuluivat vi-
rallisesti "melkein kaikki oppilaat" lukuvuonna 1918-1919. (Rauman
seminaarin vuosikertomus 1919, 3.) Kansalaissodan jälkeen punai-
selle puolelle hairahtuneita kansanopettajia erotettiin opettaja-
yhdistyksistä ja rangaistiin valtiopetoksellisesta toiminnasta syy-
tettynä. Kouluhallituksen arkistossa säilyneiden luetteloiden mu-
kaan virasta erotettuja oli koko maassa kuitenkin vain 15 ja varoi-
tettuja kaksi (KHS Bd 3). Esimerkiksi Rauman seminaarin vuonna
1915 valituista oppilaista erotettiin kuitenkin todellisesti "ka-
pinan takia" joka kolmas (Rauman seminaarin arkisto - nimikirjat),
joten kansalaissodan vaikutukset olivat joka tapauksessa myös val-
tion harjoittamaan kansanopettajakontrollointiin ja -rekrytointiin

kohdistettuina selvät.

Sotien välisenä aikana kansanopettajat olivat mukana rakentamassa yhtenäistä kansakuntaa. He osaltaan kouluttivat ne sukupolvet, jotka yhtenäisin rivein marssivat toisessa maailmansodassa rintamalle. Halila (1950, 399) lienee oikeassa korostaessaan erityisesti kansakoulun osuutta "kansamme eheyttäjänä, laitoksena, joka keräsi vuodesta toiseen kaikkien yhteiskuntakerrosten lapsia ja nuoria samaan luokkahuoneeseen saamaan yhtenäistä henkistä ravintoa". Kansanopettajat oli tuohon aikaan ainoa ammattikunta, jolle kansakunta oli lähes jäännöksettä luovuttanut oikeuden sosiaalista lapsiaan ja integroida heidät osaksi kansallista Suomea. Yhä useampi aikuinen muotoutui kulkien kansanopettajien kasvatustieteen läpi. Siksi ei ollutkaan yhdentekevää, mistä ja miten mallikansalaisuuteen liittyvät kansanopettajat rekrytoitiin (vrt. Rinne 1986).

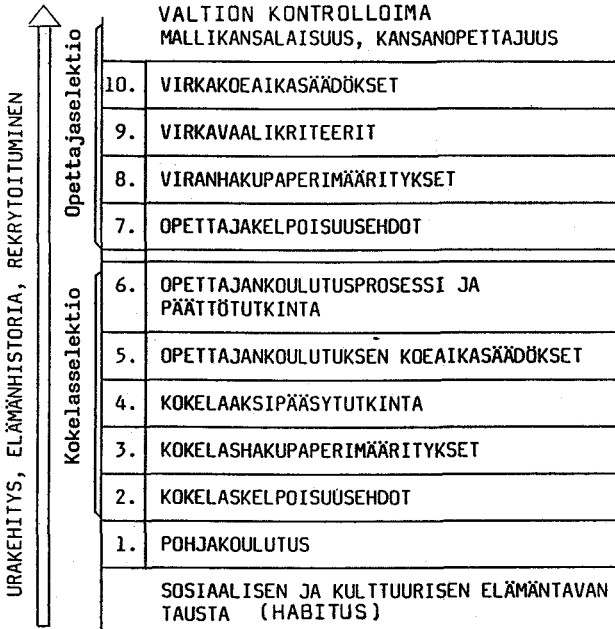
Koulutusta pidetään yleisesti keskeisenä yhteiskunnallisen liikkuvuuden väylänä. (Allardt 1966; Waris 1968). Alkuaikojen kansanopettajuuteen liitetään usein epiteettejä "talonpoikaisten poikien" ja "kaupunkien säätyläistyttöjen" koulutustienä (vrt. Halila 1949; Isosaari 1966; myös Huuhka 1955). Perusteellisempia tutkimuksia seminaariopiskelijoiden sosiaalisesta taustasta pitkällä aikavälillä on olemassa kuitenkin kovin vähän. Esimerkiksi kansalaissodan vaikutuksia kansanopettajien sosiaalisen rekrytointialustan muutoksiin ei ole juurikaan analysoitu, vaikka onkin todettu voittaneiden valkoisten kansalaissodassa pettyneen kansalaisten kypsytyksen harjoittaa kansanvaltaa, minkä olettaisi synnyttävän paineita kansaa kypsyttävien kansanopettajien rekrytointinkin parantamiseen.

2. Kansanopettajien rekrytointijärjestelmä ja -ehdot

Kansanopettajaksi rekrytoinnin järjestelmää on tarkasteltava kahdella tasolla. Ensinnäkin rekrytointia ohjaavat varsinaiseen kansanopettajan virkaan liittyvät kelpoisuutta ja statusta määrittävät juridiset ja sosiaaliset ehdot. Näissä lyödään kiinni ikää, sukupuolta, kvalifikaatioita, luonnetta, uskontokuntaa, kansalaisuutta, suhteellista palkkatasoa, luontaisetuja, oikeuksia, tehtäviä ja velvollisuuksia koskevia virkakriteereitä. Historiallisesti ja yhteiskunnallisesti muuttuvina nämä ehdot kertovat sekä viran sosiaalisesta asemasta että viranhaltijan ideaalittyydestä ja rajaehdoista.

Toiseksi rekrytointia ohjaavat kredentialistista yhteiskuntaa lähestyttäessä yhä vahvemmin virkakelpoisuutta tuottavan koulutusjärjestelmän rekrytoinnille asetetut ehdot. Siinä historiallisessa vaiheessa, jossa virkakelpoisuuden ehdoksi asettuu tietty koulutus, tuottavat koulun kelpoisuustodistukset ja niihin liittyvät pätevyysmääritykset yhä kattavammin koko virkakelpoisuuden. Kansanopettajuuden kohdalla seminaarien oppilasvalikointijärjestelmä asettuu toista maailmansotaa lähestyttäessä yhä keskeisemmin koko kansanopettajaksi rekrytoinnin järjestelmää määrittäväksi. Jo 1900-luvun vaihteessa vain seminaarirekrytoinnin ja seminaarikoulutuksen läpäissyt kansanopettaja voi periaatteessa olla "pätevä" yläkansakoulunopettaja. "Epäpätevyys" määrittyy yhä suuremmin suhteessa opettajankoulutukseen.

Jos kansanopettajuutta lähestytään ilman siihen kussakin ajassa kiinnittynyttä lupaus- ja houkutusarvoa (sosiaaliseen asemaan, palkkaan ja virkaan sitoutunutta sosiaalisen ja kulttuurisen koitoamisen tai pääoman lupausta, filantropian tai palkkatyön arvoluusta jne.), voidaan puhdas "moninkertaisen varmistamisen" sisältämä rekrytointijärjestelmä pelkistää seuraavaan kuvioon (vrt. Rinne 1986, 128, 197-207).

KUVIO 1 Mallikansalaisen valikointimekanismit
(Rinne 1986, 128)

Kansakoulun opettajaksi rekrytoituminen tapahtuu yhtenäisenä elämänhistoriallisena prosessina, joka voidaan jaotella kokelasselektioon ja opettajavirkaselektioon. Kokelaskelpoisuusehdoissa suljetaan osa potentiaalisista hakijoista ulos kokelaiksi kelpaamattomina (kriteereinä esimerkiksi pohjakoulutus, tietyt ruumiilliset, kielelliset tai elämäntavan tekijät). Hakupaperien perusteella seulotaan osa hakijoista. Kokelaaksipääsytkinnassa asetetaan hakijat paremmuusjärjestykseen lukuisten kokeiden perusteella, ja heikoimmat karsitaan. Opettajankoulutuksen koeaikana kokelaan ominaisuudet ovat erityisen tarkkailun alaisina. Koulutuksen aikana kokelaat arvostellaan kausittain todistuksin, ja arvostelu päättyy päättötutkintaan, josta saadaan sekä oppiaineiden, käytöksen ja huolellisuuden todistus että opetustaidon todistus.

Opettajakelpoisuusehdoissa suljetaan ulos suuri joukko potentiaalisia viran hakijoita ja monopolisoidaan ammatti koulutuksen tuottamaksi. Hakupaperien pohjalta asetetaan hakijat järjestykseen, ja parhaat valitaan virkavaalikriteerien perusteella koevuosiksi. Koe-

vuosien nuhteettoman palvelun jälkeen saavuttaa opettaja lopullisesti asemansa virassaan saaden valtakirjan.

Kokelasselektio tapahtuu toiseen maailmansotaan asti pääasiallisesti lainsäädännön ja keskushallinnon viranomaisten ohjeistuksen perusteella, mutta keskeinen ratkaisuvälta etenkin pääsyutkinnassa on koko ajanjakson seminaareilla, erityisesti niiden rehtoreilla. Virkaselektio tapahtuu lainsäädännön ja ohjeistuksen ohjaamana kansakouluntarkastajien valvotuna kansakoulun johtokuntien toimesta. Valtakirjan myöntää kansakouluntarkastaja.

Vuoden 1863 armollisissa julistuksissa (SA 1863) asetetaan opettajakokelaille ensimmäiset ehdot. Heidän tulee olla vähintään 18-vuotiaita, Herran ehtoolliselle osallistuneita, ruumiiltaan terveitä, luonteeltaan säyseitä ja siveellisestä vaelluksestaan tunnettuja. Lisäksi heidän tulee tarpeellisesti osata lukea, kirjoittaa, laskea, piirtää, laulaa, tehdä käsitöitä ja omata hyvät kristinuskon tiedot. Pääsyutkintoon valitaan hakijat hakemuksen, papiintodistuksen, lääkärintodistuksen, tietotodistuksen sekä "papin tai muun luotettavan, hakijan lähemmin tunnevan henkilön hakijan luonteenlaadusta sekä soveliaisuudesta opettajakutsumukseen" antaman todistuksen perusteella.

Pääsyutkintaan kuuluvat aluksi seminaarijohtajan puhuttelu, lääkärintarkastus, kouluaineiden kokeet, yleiskoe, laulukoe ja soitotaidon tutkinta (Jyväskylän seminaarin arkisto; Raahen seminaarin arkisto; Rauman seminaarin arkisto; ks. myös Rinne 1986; Nurmi 1979, 121-130). Tutkinta kestää kaksi tai useampia päiviä asettaen hakijat mm. yleissivistyksen, nuhteettoman elämäntavan, tapojen, ruumiinterveyden ja laulutaidon suhteen paremmuusjärjestykseen ja valikoi kokelaat koeajaksi.

Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa (SA 1866) kokelasselektiojärjestelmä toimii lähes samanlaisena. Säyseä luonteenlaatu putoaa pois, siveellisestä vaelluksesta tulee nuhteeton käytös ja "hyvä korwa" korostuu vaatimuksena. Luonteenlaadusta ja soveliaisuudesta annettava todistus korvautuu edistymis- ja käytöstodistuksella, jos hakija on ollut oppilaana julkisessa koulussa. Varallisuusto-

distus on hakupaperien joukossa uusi, ja ilmentää taloudelliseen tukijärjestelmään liittyen halua rekrytoida oppilaita köyhänkin kansan keskuudesta.

Vuoden 1866 kansakouluasetus asettaa myös kansakoulun opettajan kelpoisuusehdot. Opettajan tulee olla nuhteeton henki, jolla on oppia ja kokemusta sekä sopiva mielenlaatu. Etusijalle asetetaan periaatteessa seminaarin käynyt, mutta opettajankoulutus ei ole ehdoton edellytys.

Vuonna 1886 (SA 1886) seminaarien pääsyaatimukseksi asetetaan pääsääntöisesti ylhäisemmän kansakoulun oppimäärä. Vuodesta 1880 (SA 1880) on maalaiskansakoulun ja vuodesta 1890 (SA 1890) myös kaupunkien yläkansakoulun opettajan kelpoisuusehtona pääsääntöisesti seminaarin päästötodistus. Vuonna 1898 (SA 1898) määrätään sekä kaupunkien että maaseudun opettajien hakupapereiksi mainetodistus, kelpoisuustodistus ja johtokunnan todistus hakijan opettajantoimesta ja elämänlaadusta. Samalla "oppi ja kokemus" kelpoisuusehtoina väistävät.

Vuonna 1917 (SA 1917) kokelasvalikoinnin ehdot ovat: vähintään 17 vuoden ikä, terve ruumiinrakenne, nuhteeton käytös ja ylempien kansakoulun tiedot ja taidot. Vuonna 1923 (SA 1923) osassa seminaareja siirrytään vaatimaan koulutettavilta pohjakoulutuksena keskikoulua. Samana vuonna määrätään kansakoulunopettajan virkaan valittavaksi "soveliaain ja taitavin", jolloin valtio tarkastajiensa kautta voi puuttua myös rajakriteereiksi asetettujen kelpoisuusehtojen ulkopuolella opettajavaaleihin.

Vuonna 1931 (SA 1931) annetaan asetus, jossa tarkennetaan vuoden 1923 lakia. Hakuasiakirjat ovat mainetodistus, kelpoisuustodistus, opettajantoimi- ja käytöstodistus, sekä ansioluettelo. Vuonna 1934 (SA 1934) alkaa ensimmäinen ylioppilas pohjainen kansanopettajia kouluttava korkeakoulu toimintansa Jyväskylässä.

Sekä kokelas- että opettajarekrytoinnille asetetut ehdot ovat koko ajanjakson kansakoulunopettajan synnystä toiseen maailmansotaan

suhteellisen samansuuntaisia ja tulkinnanvaraisia. Vain joidenkin osalla (ikä, osin koulutodistus) ne muodostavat eksaktin valikointikriteerin. Luonteenlaadun, käytöksen, nuhteettomuuden, maineen, opin ja kokemuksen, opettajantoimen harjoittamisen ja elämänlaadun sekä soveliaisuuden ja taitavuuden punninnassa valikointia suorittavien instanssien harkintavalta on suuri. Seminaarien ja etenkin niiden rehtorien kokelasvalikoinnissa harjoittamaa harkintavallan käyttöä pyritään kaventamaan radikaalisti vasta 1970-luvulla. Myös kansakoulun johtokuntien harkintavalta kansakoulunopettajien valikoinnissa on suuri ainakin toiseen maailmansotaan asti huolimatta tarkastajainstituutiosta ja vuoden 1923 säädöksestä valita virkaan taitavin ja soveliaim.

Harkinnanvaraisuus rekrytointimekanismeissa johtaa ennen muuta siihen, että kansanopettajan harjoittamaan mallikansalaisuuteen rekrytoinnissa pääkriteereiksi ennen toista maailmansotaa asettuvat koko hakijan elämänhistoriaan ja nuhteettomaan vaellukseen liittyvät seikat, joita hakijat hakupapereihinsa liittämässään erilaatuisissa harrastus- ja toimintatodistuksissa esiintyvät. Hakijan todistuksilla dokumentoitu maine ja pääsytutkinnassa tai sijaisaikana esittämä käytös ovat keskeisiä valikointikriteereitä 1860-luvulta 1930-luvun loppuun (vrt. Rinne 1986).

Ilmeistä on että näiden dokumentointien ja näyttöjen tarkoituksena on todentaa hakijan omaavan kansansivistäjältä vaadittavan luonteen ja "puolisivistyksen": kokonaisen ruumiillis-toiminnallisessa käyttäytymisessä esiintyvän habituksen, joka on muokkautunut hakijan läpikäymässä sosiaalishistoriassa. Tätä kautta karsinta ja valikointi kohdistuu varsin voimakkaasti myös hakijan elämäntapaan, arvottamiskeemoihin ja näiden takana hänen sosiaalisen taustansa jäsentämään maailmankuvaan. Kyseessä on myös osin tarkoituksellisesti luokka- ja kulttuurisidonnainen selektioprosessi.

3. Kansanopettajien sosiaalinen tausta 1890-1938

Kansanopettajien tehtävä ja asema liittyvät mallikansalaisuuden ideaan. Kansakoulun opettajien tehtävänä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa on sivistymättömän kansan ja eritoten sen lapsien sivistäminen sekä kansallisvaltion syntyyn liittyvät pyrkimykset integroida yhtenäistä kansallista Suomea.

Kansanopettajuuteen liittyy kutsumuksen ja lähetystyön luonne; filantrooppinen perusajatus, jossa oppimaton ja sivistymätön taloudellisessa ja henkisessä pimeydessä elävä kansa kohotetaan opetuksen ja kansakoulun tuella tiedon sekä kansallisen kulttuurin valoon ja sivistykseen. Kansanopettajien tehtävänä on tietojen ja taitojen (lukeminen, kirjoittaminen, laskeminen), mutta erityisen vahvasti tapojen, kielenkäytön ja käytöstottumuksen kohottaminen ja ohjaaminen. Kansakoulun avulla kansa autetaan korkeakulttuurisesti määrittyneen kulttuurisen pääoman vaalijaksi. Niin Snellmanin kuin Cygnaeuksen toisistaan eroavien ajatusten perustalle rakentavat kansanvalistajat lähtevät tässä yhtenäisistä ajatuksista.

Sivistykseen liittyvän vapauslupauksen vastapainona toimii kuitenkin sitoutuminen tuohon ylhäältä alas määrittyvään ja valmiina omaksuttavaan sivistykseen toimintatapoiineen, tottumuksineen ja arvoineen. Sosiaalistaessaan kansalaiset sivistyksen suunnassa kansanopettajat ja koulu samalla toimivat yhteiskunnallisen, kansaan kohdistuvan kontrollin välikappaleina. Sivistys ei ole absoluuttista, ahistoriallista ja epäyhteiskunnallista sivistystä, vaan sosiaalisten ja historiallisten suhteiden läpäisemää toiminnallista ja normatiivista sivistystä, jonka avulla hallitsevat luokat harjoittavat hallintaansa. Kansanopetuksen ja kansanopettajuuden historiaan kietoutuvat dialektisena suhteena vapautuksen ja kontrollin momentit. (Vrt. Rinne 1986a). Samalla, kun kansanopettaja vapauttaa oppilaansa hallitsemaan ja kontrolloimaan ympäristöään, sijoittuu hän itse luokka-asemaltaan yhteiskunnan symboliseen kontrollirakenteeseen, jossa on vääjäämättä taattava yhteiskunnallisen kiinteyden säilyminen ja ohjattava oppilaat paikoilleen.

Sivistyksen kirkkainta kärkeä edustaa 1800-luvun Suomessa oppisääty pappeineen, oppikoulun- ja yliopistonopettajineen. Ominaista

oppisäädylle on aseman sitominen toisaalta virkaan ja toisaalta viran oikeuttavaan koulutukseen; sivistykseen ja oppineisuuteen. (Vrt. Wirilander 1973). Aikaisemmin yliopisto-opetus, myöhemmin oppikoulu- ja yliopisto-opetus muodostavat sosiaalisen tien kulttuurisesti kohotettuun sosiaaliseen asemaan. Sivistys ja korkeakulttuuri määrittyvät ylempien yhteiskuntaluokkien valmennukseen liittyvän, pitkälle muilta sulkeutuneen koulutuksen avulla. Vasta 1800-luvun lopulla sosiaalinen liikkuvuus elinkeinovapauden myötä avautuu vähäisessä määrin sekä koulutuskanavien kautta että osittain myös niiden ulkopuolella (esim. Waris 1940, 234-235). Opillisen, kulttuurisen ja sivistyksellisen yläluokkaisuuden ehtona oppikoulun ja yliopiston käyminen säilyvät tämänkin jälkeen. Myös oppikoulun kehittäminen on sivistyneistölle usein tärkeämpää kuin kansakoulun tai seminaarien. Kansanopettajuuteen siirtyvän ja sitoutuvan kansanvalistuksen ja oppisäätöön sitoutuvan oppisivistyksen välinen taistelu ja ristiriita leimaa oppikoulun ja kansakoulun suosijoiden ja opettajien keskinäistä suhdetta pitkälle 1900-luvulle.

Toiseen maailmansotaan saakka varsin agraarisen Suomen (runsas neljäsosa väestöstä asui 1940-luvun vaihteessa kaupungeissa - Valkonen ym. 1985.) maaseutuväestön jälkeläisten sekä naisten mahdollisuudet koulutuksen ja kulttuurisen pääoman hankkimiseen olivat hyvin rajoitetut. (Vrt. Huuhka 1955; Waris 1947). Kun oppikoulua vielä vuosisadan alussa voidaan ratkaisevasti pitää "kaupunkilaiskotien etuoikeutena" (Waris 1947, 241), muodostivat seminaarit opillisen sivistyksen ja ammatillisen koulutuksen väli-maastossa liikkuvan väylän kiinnittyä sivistykseen. Halilan (1963, 124) mukaan seminaarilainen merkitsi 1800-luvun jälkipuoliskolla kansakoulun hyväksymisen jälkeen jopa osittain samaa kuin ylioppilas miespolvea myöhemmin.

Kansakoulun opettajia kouluttavat seminaarit avasivat tien oppinutta sivistyneistöä selvästi alempaan, mutta tavallista kansaa selvästi korkeampaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen asemaan. 1920-luvulle saakka kaikki seminaarit olivat oppikoulun rinnakkaisväyliä opillisenkin sivistyksen suunnassa, ja aina 1960-luvulle asti kansanopettajaksi voi valmistua oppikoulua pohjakoulutuksena suorittamatta. Seminaarit muodostivat etenkin maaseudulla, ja

etenkin naisille pitkään yhden harvoista mahdollisuuksista ylipää-
tään hankkia kulttuurista pääomaa ja kiinnittyä "puolisivistyneeseen"
virkamiesasemaan käymättä ensin oppikoulua.

Seuraavassa tarkastellaan seminaarilaisten sosiaalista taustaa ja
sen muutoksia 1890-luvulta toiseen maailmansotaan verraten niitä
oppikoulaisten vastaaviin. Tarkastelu tapahtuu pääasiassa kansan-
opetustilaston (SVT X:18, 23, 30, 36, 42, 47, 52, 57, 62, 67, 69)
ja oppikoulutilaston (SVT IX: 1890/91; 1895/96; 1900/01; STV 1907;
SVT IX: 37, 42, 47, 52, 57, 62, 64) avulla, jolloin myös sosiaali-
sen taustan luokitukset on otettu "annettuina" eli virallisen til-
laston käyttäminä luokituksina. Tarkastelu rajataan viisivuotis-
väleihin sekä suomenkielisiin seminaareihin ja oppikouluihin jo ti-
lastoteknisistäkin syistä.

Tarkoituksena on luoda kuva opillis-sivistyksellisen suomenkieli-
sen eliitin (oppikoulut) ja koko suomenkieliselle kansalle sivist-
ystä välittävän "mallikansalaisten uusluokan" (seminaarit) rekry-
tointialustojen eroista, yhteyksistä ja muutossuunnista. Vaikka
asetelma ei luokkateoreettisesti ole väistämättä kestävä, antaa se
summittaisesti osuvan kuvan eräiden koulutuksellisten kanavien
asemasta sosiaalisen liikkuvuuden väylinä sekä ennen muuta sijoit-
taa seminaarit koulutusmuotona osaksi laajempia yhteiskunnallisia
rakenteita. Tässä mielessä kansanopettajien rekrytointialustan
muutokset kuvaavat mahdollisesti myös jotakin syvempää industria-
lismin tai kapitalismin alkukauden uusien, ristiriitaisessa luokka-
asemassa sijaitsevien keskiluokkien rekrytoitumisesta. Niiden ana-
lysointi voi auttaa ymmärtämään "alkusoluna" myös etenkin toisen
maailmansodan jälkeen voimistunutta sosiaalivaltiollista ja keski-
luokkaistuvaa kehitystä, sekä koulutuksen muuttuvaa asemaa osana
tämän kehityksen valtiollista säätelypyrkimystä.

3.1. Sosiaalinen tausta ennen suurlakkoa (1890-1905)

Ensimmäisessä taulukossa tarkastellaan tilannetta viisivuotisiväleihin
vuosina 1890-1905. Suurimpana ongelmana on tänä aikakautena kan-

sanopetustilaston ja oppikoulutilaston käyttämän sosiaaliluokituksen osittainen eroavuus ja yhteensovittamattomuus. Kausi rajautuu kummastakin päästään virallisen tilaston tarjoamien mahdollisuuksien mukaisesti. Vasta vuodesta 1886 on käytössä tietoja suomenkielisten oppikoululaisten sosiaalisesta taustasta, ja vuodesta 1889 ylipäättään tietoja seminaarilaisten sosiaalisesta taustasta. Oppikouluista ovat mukana vuosina 1890-1905 vain valtion koulut: lyseot, alkeiskoulut ja tyttökoulut. Vuonna 1909 luokitusperustat muuttuvat kummassakin tilastossa antaen täysin vertailukelpoisen yhteneväisen luokitusperustan. Vuodesta 1909 eteenpäin mukana ovat sekä valtion että kunnalliset ja yksityiset oppikoulut.

Kansanopetustilaston ja oppikoulutilaston vertailuluokat vuosina 1890-1905 on muodostettu siten, että oppikoulutilaston (OKT) virkamiehet jne. vastaa kansanopetustilaston (KOT) virkamiehiä, OKT:n kauppamiehet ja tehtaan isännät on yhdistetty KOT:n tehtailijoihin, kauppiaisiin ja tilanomistajiin, OKT:n käsityöläiset jne. KOT:n talonomistajiin, käsityöläisiin ja alempaan porvaristoon, OKT:n talolliset KOT:n maata omistaviin talonpoikiin ja vuokraajiin sekä OKT:n torpparit jne. KOT:n torppareihin, tilattomiin ja muuhun yhteiseen kansaan. Yhdistämiset eivät ole ongelmattomia. Suurin ongelma syntyy kuitenkin siitä, että OKT:ssä näiden luokkien ulkopuolelle jäävät vielä "muut kaupunkilaiset" ja "säätyläiset maalla". Ilmeistä on, että KOT:ssa "muuta kaupunkilaisia" on sijoitettu ennen muuta alempana porvaristona ja talonomistajina samaan luokkaan kuin OKT:n "käsityöläiset" ym. , mutta osin myös työväkenä torpparien ja muun kansan yhteyteen, mikä tulee huomioida taulukon tulkinnessa (vrt. Waris 1947). "Säätyläiset maalla" on taas KOT:ssa sijoitettu lähinnä tilanomistajien sekä virkamiesten luokkiin, joskin tämän ryhmän osuus seminaarilaisten vanhemmista on vähäinen (vrt. Halila 1949).

TAULUKKO 1

Suomenkielisten oppikoululaisten ja seminaarilaisten sosiaalinen tausta 1890-1906.

Aika		Virkamiehet		Kauppa- ja Tilanomistajat, Tehtailijat, Kaupantehet		Käsityölliset, Aiem. porvar. Talonomist.		Muuta kaupunkilaisia		Talolliset, Maata omist. talonpojat, Vuokraajat		Torpparit, Muu rahvas kansa		Säilylliset mailla		Yhteensä
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1890/91	Oppikoul.	989	30.6	283	8.8	427	13.2	585	18.1	434	13.4	176	5.4	336	10.4	3231
	Seminaar.	30	9.4	17	5.3	128	40.3	-	-	90	28.3	53	16.7	-	-	318
1895/96	Oppikoul.	1196	33.3	373	10.4	514	14.3	560	15.6	392	10.9	175	4.9	380	10.6	3590
	Seminaar.	32	7.0	24	5.3	185	40.6	-	-	136	29.8	79	17.3	-	-	456
1900/01	Oppikoul.	1307	26.4	396	8.0	685	17.9	946	19.1	658	13.3	348	7.0	409	8.3	4949
	Seminaar.	52	5.6	40	4.3	194	21.0	-	-	393	42.4	247	26.7	-	-	926
1905/06	Oppikoul.	1530	22.9	533	8.0	1331	20.0	1490	22.3	823	12.3	593	8.9	377	5.6	6677
	Seminaar.	74	6.6	40	3.6	225	20.1	-	-	468	41.7	316	28.1	-	-	1123

Lähteet: SVT X 18, 23, 30, 36; SVT IX 1890-1891, 1895-1896, 1900-1901; STV 1907; Maris 1947.

1. Eräiltä vähäisiltä osin tässä mainitut luvut poikkeavat Mariksen ilmoittamista, koska virallisessa tilastossa vuonna 1900/01 oppikoulujen oppilaat on jaettu opetuskielen mukaan kolmeen ryhmään: suomenkielellä, ruotsinkielellä sekä suomen- ja ruotsinkielellä opetettavat. Yllä mainituissa luvuissa ovat mukana vain suomenkielellä opetusta saavat.

Erityisen selvästi ja luotettavasti taulukosta näkyy se, että vuosisadan vaihteessa oppikoulujen rekrytointialusta on vahvasti virkamiesvaltaisempi (22.9 % - 33.3 % vs. 5.6 % - 9.4%). Virkamiesten osuuden jatkuva lasku oppikoululaisten vanhemmissa suurlakon aikaa lähestyttäessä ei muuta suhteen perusluonnetta, etenkin, kun myös seminaarilaisten kohdalla virkamiestaustan osuus hivenen laskee.

Toinen erityisen merkittävä ja luotettavasti todennettava koko ajanjakson säilyvä ero on maata omistavien talonpoikien jälkeläisten selvästi suurempi edustus seminaareissa kuin oppikouluissa (28.3 % - 42.4 % vs. 10.9 % - 13.4 %). Kun oppikoulu on virkamiesten jälkeläisten koulutie, on seminaari talonpoikien jälkeläisten koulutustie. Talonpoikien osuus ei vuosisadan vaihteessa juurikaan oppikouluissa muutu. Seminaareissa osuus sen sijaan kohoaa voimakkaasti 1900-luvun puolelle tultaessa.

Mikäli porvaristoon lasketaan kaupantehet, tehtailijat, tilanomistajat, talonomistajat, käsityölliset, alempi porvaristo ja muista kaupunkilaisista suurin osa, sijoittuu porvaristoon oppikoululais-

ten vanhemmista arvioituna noin 40.3 % - 45 % ja seminaarilaisten vanhemmista noin 23.7 % - 45.9 %. "Muiden kaupunkilaisten" sijoittaminen porvaristoon on kuitenkin ongelmallista, koska etenkin 1900-luvun puolella tähän osuuteen OKT:ssä sisältyy pienessä määrin myös kaupunkien työläisiä.

Oppikoululaisten osalla kaupunkien porvariston osuus on suhteellisen vakaasti runsas 40 %. Seminaarilaisten osalla vuosisadan vaihte merkitsee 1800-luvulla vallinneen porvariston 40-prosenttisen osuuden jyrkkää laskua runsaaseen 20 prosenttiin.

Porvariston sisältä seminaarilaiset tulevat erityisesti talonmistajista, käsityöläisistä ja alemmasta porvaristosta kauppiaiden, tilanomistajien ja tehtailijoiden osuuden ollessa jatkuvasti noin 4-5 %. Oppikoululaisten osalla käsityöläisten osuus jatkuvasti kasvaa (13.2 % - 20.0 %) samoin kuin muiden kaupunkilaisten. Kaupamiesten jälkeläisten osuus säilyy koko aikakauden oppikouluissa vajaassa 10 %:ssa.

Torpparien ja muun yhteisen kansan osuus on seminaareissa selvästi vahvemmin edustettuna kuin oppikouluissa (16.7 % - 28.1 % vs. 4.9 % - 8.9 %). Vaikka osaltaan merkittävää eroa selittää se, että kaupunkien työläiset on KOT:ssa laskettu tähän luokkaan, kun heidät OKT:ssä on laskettu "muiden kaupunkilaisten" luokkaan, on ero silti ilmeinen. Ilmeistä on edelleen, että seminaarien oppilaiden tähän luokkaan sijoittuva joukko on vahvasti maaseututyöväkeä, kun taas oppikoulujen vähäinen työväestöön sijoittuva joukko muodostuu kaupunkien työväestöstä. (Vrt. Halila 1949).

Oppikoululaisten sosiaalisen taustan suurimmat ryhmät muodostuvat virkamiehistä ja porvareista, jotka vuosisadan vaihteessa koko ajanjakson esiintyvät noin 70-prosenttisesti oppikoululaisten läh-
töluokkana. Näiden ryhmien välillä virkamiesten osuus on laskeva, etenkin alemman porvariston puolestaan nouseva. Kun maaseudun sää-
tyläisten osuus on samalla laskeva, ja torpparien ja muun kansan
hivenen nouseva, on yhdyttävä siihen Wariksen (1947) näkemukseen, että oppikoulu on vuosisadan vaihteessa avautumassa etenkin varsi-
naisen yläluokan ulkopuolelle sijoittuvalle keskiluokalle, mutta

säilyy edelleen vahvasti kaupunkilaiskotien etuoikeutena. Maaseudun väestöllä sen paremmin kuin kasvavalla teollisuustyöväestöllä ei ole väestöjakautuman mukaista osuutta lähelläkään olevaa osuutta oppikoululaisten rekrytointipohjana. Oppikoulu on virkamiesten ja porvariain jälkeläisten opintie.

Seminaarilaisten sosiaalisessa taustassa suurimmat ryhmät muodostavat 1800-luvun lopussa alempi porvaristo ja talonpojat, 1900-luvun alussa talonpojat, yhteinen kansa ja alempi porvaristo. 1800-luvulla porvariston ja virkamiesten yhteinen osuus on yli 50 %, 1900-luvulla talonpoikien ja yhteisen kansan osuus yli 70 % seminaarilaisten vanhemmista. Koko ajanjakson, ja erityisen voimakkaasti "agraarisen kääntein" jälkeen 1900-luvun alussa seminaarit rekrytoivat tulevat kansanopettajat oppisivistyneistöä selvemmin agraarisen väestön keskuudesta. Tästä huolimatta niidenkään rekrytointialusta ei agraarisuudessaan ohita ammatissa toimivan väestön maatalousvaltaista jakautumaa. Myös virkamiehistön ja porvariston osuus on seminaareissa jatkuvasti yliedustettuna, samoin kuin työväestön aliedustettuna.

Kun oppikoulujen sosiaalisen taustan muutosta kuvaa vähittäinen yläluokkaisuuden liudentuminen kohti keskiluokkaista rekrytointipohjaa, kuvaa seminaarien muutosta keskiluokkaisen rekrytointipohjan hyppäksellinen murtuma kohti talonpoikaista rekrytointipohjaa. Osaltaan oppikoulujen aukeaminen keskiluokille ehkä tyhjentää seminaareja keskiluokasta, mutta tämä on vain yksi selitys.

Kummankin sukupuolen osalla on kehityssuunta sekä oppikoulussa että seminaareissa samansuuntainen. Naisten kohdalla (tyttökoulut sekä naisseminaarit ja yhteisseminariain naisosastot) alkutilanne on korostuneempi (oppikoulujen yläluokkaisuus ja seminaarien keskiluokkaisuus), ja muutos suurlakkoon tultaessa jonkin verran suurempi. Naisten kohdalla kehitystendenssi ja koulutusväylien avautuminen on siis voimakkaampaa. Seuraavassa taulukossa kuvataan sukupuolen yhteyttä seminaarien rekrytointipohjaan.

TAULUKKO 2

Suomenkielisten mies- ja naisseminaarilaisten sosiaalinen tausta 1890-1906.

Aika		Virkamiehet		Tilanomist., Kauppiaat, Tehtailijat		Talonmist., Käsityöläiset, Alempi porvar.		Maata omist. talonpojat, Vuokraajat		Torpparit, Tilaton väestö		Yhteensä
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
1890/91	miehet	3	2.4	3	2.4	37	29.8	49	39.5	32	25.8	124
	naiset	27	13.9	14	7.2	91	46.9	41	21.1	21	10.8	194
1895/96	miehet	2	0.9	3	1.4	69	31.8	88	40.6	55	25.3	217
	naiset	30	12.6	21	8.8	116	48.5	48	20.1	24	10.0	239
1900/01	miehet	11	2.5	14	3.2	69	15.9	207	47.6	134	30.8	435
	naiset	41	8.4	26	5.3	125	25.5	186	37.9	113	23.0	491
1905/06	miehet	23	3.9	12	2.0	86	14.6	272	46.2	196	33.3	589
	naiset	51	9.6	28	5.2	139	26.0	196	36.7	120	22.5	534

Lähteet: SVT X:18, 23, 30, 36.

Varsin selvästi taulukosta näkyy, että naiskansanopettajat ovat kaikkina näytevuosina vahvemmin lähtöisin virkamies-, kauppias- ja alemman porvariston perheistä mieskansanopettajien tullessa enemmän talonpoikais- ja tilattoman väestön perheistä. Ero jonkin verran tasoittuu vuosisadan vaihteessa, mutta säilyy silti merkittävässä. Mieskansanopettajien rekrytointialusta on selvästi "kansanvaltaisempi" ja agraarimpi (65.3 % - 79.5 % vs. 30.1 % - 60.9 %), naiskansanopettajien ylä- ja keskiluokkaisempi sekä kaupunkilaisempi (39.2 % - 69.9 % vs. 20.5 % - 34.6 %). Sukupuoli on keskeinen rekrytointia luokitteleva tekijä.

3.2. Sosiaalinen tausta vuodesta 1910 toiseen maailmansotaan

Tässä alaluvussa siirrytään tarkastelemaan ajanjaksoa suurlakosta talvisotaan. Ajanjaksoon liittyy varsinaisen suomalaisen kansallismielisen valtion synty itsenäisyyksineen, varsinaisen kansalaisyhteiskunnan laillistuminen äänioikeuksineen sekä kansakunnan kulku kansalaisuuden luokkakonfliktista talvisodan yhtenäisyyteen. Aikakautta luonnehtivat vielä elintason niukkuus, pula ja köyhyys, suhteellisen hidas teollistuminen ja kaupungistuminen sekä paljolti agraarissävytteinen elämäntapa, johon kuitenkin moderni yhteiskunta alkaa tunkeutua.

Seuraavassa taulukossa esitetään seminaarilaisten ja oppikoululaisten sosiaalisen taustan muutokset aikakaudella 1910-1938, jona aikana luokitteluperusteet KOT:ssa ja OKT:ssa ovat yhtenevät. Tältä ajanjaksolta ei nais- ja miesseminaarilaisten eroa ole laskettavissa.

TAULUKKO 3

Suomenkielisten oppikoululaisten ja seminaarilaisten sosiaalinen tausta 1910-1938.

Aika		Virkamiehet; vapaiden ammattien harj.		Suurliikkeen harjoittajat		Pikkuliikkeen harjoittajat; palvelusmiehet		Työväki		Suurtilalliset		Pikkutilalliset		Torpparit; Maanviljelys-työväkeä	Yhteensä	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%			
1910/11	Oppikoulul.	3627	21.2	1112	6.5	6789	40.0	2366	13.9	1098	6.4	1632	9.5	476	2.8	17.120
	Seminaaril.	43	4.7	9	1.0	205	22.6	116	12.8	15	1.7	364	40.1	155	17.1	
1915/16	Oppikoulul.	4321	24.6	1175	6.7	7459	42.4	1994	11.3	669	3.8	1622	9.2	351	2.0	17.591
	Seminaaril.	69	7.6	4	0.4	253	27.7	91	10.0	4	0.4	340	37.2	152	16.6	
1920/21	Oppikoulul.	5189	22.5	1777	7.7	9563	41.5	2458	10.7	1088	4.7	2543	11.0	424	1.8	23.042
	Seminaaril.	77	9.8	10	1.3	127	16.1	61	7.7	13	1.6	378	48.0	122	15.5	
1925/26	Oppikoulul.	6703	19.8	2254	6.7	13.810	40.8	4869	14.4	1260	3.7	4328	12.8	654	1.9	33.878
	Seminaaril.	117	8.5	25	1.8	329	23.9	118	8.6	38	2.8	653	47.5	96	7.0	
1930/31	Oppikoulul.	8148	20.4	2918	7.4	15.778	39.9	5430	13.7	1903	4.8	4853	12.3	542	1.4	39.572
	Seminaaril.	96	8.5	8	0.7	222	19.6	137	12.1	23	2.0	571	50.4	75	6.6	
1935/36	Oppikoulul.	10.049	24.2	3198	7.7	16.869	40.6	5.564	13.4	1993	4.8*	3962	9.3	-	-	41.525
	Seminaaril.	178	20.4	11	1.3	219	25.1	84	9.6	37	4.2	300	34.4	42	4.8	
1937/38	Oppikoulul.	10.351	23.7	3276	7.5	17.908	41.0	6071	13.9	1922	4.4*	4149	9.5	-	-	43.677
	Seminaaril.	197	24.2	14	1.7	200	24.6	61	7.5	43	5.3	270	33.2	29	3.6	

Lähteet: SVT X: 42, 47, 52, 57, 62, 67, 69; SVT IX: 37, 42, 47, 52, 57, 62, 64.

Mukana ovat valtiolliset, kunnalliset ja yksityiset oppikoulut. Luvuissa ei ole mukana jatko-opistoja, jatko-oukkia, maanviljelyslyseoita eikä naisopistoja.

* Oppikoululaisten osalta ei enää vuodesta 1935/36 ole käytettävissä erillisiä taulukoita oppilaiden vanhempien sosiaaliuokituksista; tilastojen tekstiosassa mainitaan vain %-osuudet kustakin luokasta, mutta siinäkin tapauksessa on jätetty mainitsematta, mikä oli suurtilallisten ja maanviljelys-työväen osuus, joten tässä tapauksessa ko. luvut ovat arvioituja.

Vuosina 1910-1938 on oppikoululaisten vanhemmista selvästi suurempi osa virkamiesten ja vapaiden ammattien harjoittajien jälkeläisiä (19.8 % - 24.6 % vs. 4.7 % - 24.2 %). Välittömästi toista maailmansotaa edeltävinä vuosina suhde kuitenkin tasoittuu.

Oppikoululaiset ovat selvästi enemmän myös pikkuporvarien (pikkuliikkeenharjoittajien ja palvelusmiesten) jälkeläisiä (40.0 % - 42.4 % vs. 16.1 % - 27.7 %). Suurliikkeenharjoittajien ja suurtilallistenkin jälkeläisiä on oppikoululaisissa enemmän kuin seminaarilaisissa. Etenkin suurliikkeenharjoittajien jälkeläisistä vain harvat rekrytoituvat kansanopettajan uralle ennen toista maailmansotaa.

Seminaarilaisia rekrytoituu oppikoululaisiin nähden suhteellisesti moninkertainen enemmistö pikkutilallisiperheistä koko ajanjakson (33.2 % - 50.4 % vs. 9.2 % - 12.8 %). Myös torpparien ja maan-

viljelystyöväestön jälkeläisiä on seminaarilaisten joukossa moninkertainen osuus oppikoululaisiin verrattuna (3.6 % - 17.1 % vs. alle 2.8 %). Jo vuosisadan vaihteessa havaittu agraarinen käänne näyttää kestävän 1930-luvulle seminaarilaisten rekrytointialustassa.

Muun työväestön (lähinnä kaupunkien teollisuustyöväestön) osalla oppikoululaisten ja seminaarilaisten rekrytointipohja on tasaisempi. Oppikoulujen osalla urbaani perinne näyttää sekoittuvan yläluokkaiseen perinteeseen siten, että teollisuustyöväkeä rekrytoidaan niihin systemaattisesti seminaarien vastaavia osuuksia enemmän, mutta samalla selvästi väestön ammattijakautumaa vähemmän. Seminaarien osalla agraarinen ja keskiluokkainen perinne puolestaan pitävät yhdessä teollisuustyöväestön jälkeläisten määrän oppikoulunkin osuuksia pienempänä. Oppikoululaisten osalla teollisuustyöväestön perillisten osuus vaihtelee 10 %:sta vajaaseen 15 %:iin ja seminaarilaisten joukossa runsaasta 7 %:sta vajaaseen 13 %:iin. Teollisuustyöväestön jälkeläiset eivät koe tai voi kokea sen paremmin opillista sivistystä kuin kansanvalistamistehtävää niihin liittyvine sosiaalisine asemineen omakseen.

Oppikoululaisiksi rekrytoituu vuodesta 1910 toiseen maailmansotaan asti jatkuvasti ja suhteellisen tasaisesti vajaa 70 % porvaristosta ja virkamiehistä. Erityisesti rekrytointiluokaksi on kohonnut pikkuliikkeenharjoittajien ryhmä, joka on vuosisadan vaihteeseen verrattuna vakiinnuttanut asemansa siten, että noin kaksi viidestä oppikoululaisesta on lähtöisin tästä ryhmästä. Oppikoulu on vuosisadan vaihteesta toiseen maailmansotaan ensisijaisesti kaupunkilaisten ja pikkuporvariston opintie huolimatta voimakkaasta laajenemisesta.

Seminaarilaisten vanhemmista on välittömästi sotaa edeltäviä vuosia lukuunottamatta reippaasti yli puolet lähtöisin maaseutuväestöstä: pikku- ja suurtilallisista sekä maanviljelystyöväestöstä. Pikkutilalliset, talonpojat muodostavat ylivoimaisesti suurimman ryhmän tulevien kansanopettajien taustasta. Heidän osuutensa on 1920-luvulla yksinäänkin lähes 50 % ja 1930-luvun vaihteessa jopa yli 50 %. Kun Kerkelän (1982) tutkimustulosten mukaan maa- ja metsätalouden yrittäjien ja avustavien perheenjäsenten osuus ammatis-

sa toimivasta väestöstä jää samana ajanjaksona (1910-1940) runsaan 40 %:n ja runsaan 45 %:n väliin, valikoituu seminaareihin selvästi väestön keskimääräistä jakautumista enemmän talonpoikien lapsia. Mannisen (1983, 41-42) esittämien lukujen valossa on taas selvää, että maaseudun sisäinen luokkajako on seminaareissa täsmälleen päinvastainen kuin seminaarien ulkopuolisella maaseudulla. Kun vuonna 1910 maatalousväestön päähenkilöistä on maanomistajia 21 % - 26 %, maanvuokraajia 6 % - 15 % ja työväestöä 59 % - 70 %, on maatalousväestön seminaarissa olevista jälkeläisistä 71.0 % pien- ja suurtilallisten ja vain 29.0 % maataloustyöväestön ja torpparien jälkeläisiä. Kun vastaavasti maataloustyöväestön osuus maatalousväestöstä on vuonna 1940 43.0 % - 65.0 %, on se seminaarilaisten kohdalla lukuvuonna 1937-38 8.5 %. Vaikka vertailut eivät ole ongelmatonta, on suunta selvä. Seminaarit ovat ainakin 1930-luvun alkuun saakka maata omistavien talonpoikaisten kotien koulutusväylä.

Virkamiesten osuus on seminaarilaisten joukossa kasvava. Vuodesta 1890 alkanut hienoinen lasku kääntyy vuoden 1910 (4.7 %) jälkeen nousuun saavuttaen ennen sotaa hyppäyksellisesti jo yli 20 %:n tason ja peräti ohittaen virkamiesten vastaavan osuuden oppikoulu-
laisista lukuvuonna 1937-38. Kun toimihenkilöiden osuus ammatissa toimivasta väestöstä kääntyy alle 10 %:n osuudesta voimakkaaseen nousuun vasta toisen maailmansodan jälkeen (vrt. Toivosen (-) ja Kerkelän (1982) tulokset), ja kun esimerkiksi valtion virkamiesten kasvava osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli vielä vuonna 1940 vain 2.7 % (Kortteinen 1984, 24), on selvää, että virkamiesten jo aiemmin oppikoulujen lisäksi myös seminaareissa vallinnut yliedustus kasvaa jyrkästi.

Alemman porvariston (pikkuliikkeenharjoittajien ja palvelusmiesten) osuus seminaarilaisista vakiintuu suunnilleen sille tasolle, jolle se vuosisadan vaihteessa romahtaa (runsas 20 %). 1930-luvun lopussa myös alemman porvariston osuus kuitenkin kohoaa siitä pohjasta, jonka saavuttaa 1920-luvun vaihteessa (16.1 %).

Pikkuliikkeenharjoittajien, suurliikkeenharjoittajien ja virkamiesten yhteisosuus vaihtelee vuodesta 1900 1930-luvun vaihteeseen 30 %:n molemmin puolin, mutta juuri ennen toista maailmansotaa

osuus nousee hyppäyksellisesti ylittäen lukuvuonna 1937-38 jopa 50 %:n tason. Osaltaan virkamiesten ja pikkuliikkeenharjoittajien osuuden voimakasta kasvua selittää ylioppilaspuhjaisten koulutuksen aloittaminen Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa 1930-luvulla, jolloin lukuvuonna 1935-36 Jyväskylän opiskelijoista oli virkamiehiä ja pienliikkeenharjoittajia 60 %, ja jolloin oppikoulusta tuli yhä suuremmalle osalle seminaarilaisia oikeastaan pohjakoulu. Toisaalta oppikoulun tai etenkin ylioppilaksi käyneelle sijoittuminen seminaariin ei varmastikaan 1930-luvulla ollut korkealle noteerattu akateemisen urakehityksen alku. 1930-luku on joka tapauksessa keskeinen murroskohta, jolloin seminaarilaisten talonpoikainen tausta alkaa väistyä porvarillisen rekrytointipohjan voimistuessa. Jos vuosisadan vaihdetta luonnehtii "agraarinen käänne" rekrytointialustassa, luonnehtii nyt 1930-lukua "porvarillinen käänne", joka palauttaa tilanteen 1890-luvulla vallinneeseen suhteeseen.

Suomalaisen luokkarakenteen yleinen muuttuminen sekä uusi koulutuksellisestikin muuttunut historiallinen aika luonnollisesti tekevät tilanteesta suhteessa 1890-lukuun kuitenkin erilaisen. Kun 1800-luvun lopussa suomalaisista asui kaupungeissa noin 10 %, asui heistä 1930-luvulla kaupungeissa jo runsas 20 %. Kun maa- ja metsätaloudesta sai elantonsa 1800-luvun lopussa noin 80 %, sai siitä elantonsa 1930-luvulla enää vajaa 70 %. 1890-luvulla porvariston ja virkamiesten suuri osuus seminaarilaisista oikeuttaa selvästi 1930-luvun tilannetta vahvemmin johtopäätöksiin seminaarien sosiaalisen rekrytointialustan ylä- tai keskiluokkaisuudesta. Silti myös 1930-luvun käännettä voidaan täydellä syyllä luonnehtia kaupunkilaisen keskiluokan ja porvariston esiinmarssiksi ja uuden selvän yliedustuksen valtaukseksi seminaarilaisten taustana.

Sekä maaseudun että kaupunkien työväestön jälkeläisten suhteellinen osuus seminaarilaisten joukossa on koko seminaarilaitoksen historian aikana ennen toista maailmansotaa ollut varsin heikko. Työväestön osuus on lisäksi jatkuvasti heikentynyt ainakin vuodesta 1910 eteenpäin. Kun se vuonna 1910 oli suhteellisen korkea (29.9 %), oli se 1920-luvun puolessa välissä enää 15.6 %, ja lukuvuonna 1937-38 enää 8.9 %. Kun vastaavana ajanjaksona työväestön osuus on

vaihdellut 50 %:n ja 40 %:n välillä (Kerkelä 1982), on aliedustus erittäin selvä.

Koko työväestön edustus ei oppikoululaisten keskuudessa ole kaikkina aikoina ollut sen vähäisempää kuin seminaarilaisten keskuudessa. Kumpikin koulutusmuoto on rekrytoinut oppilaitaan vain vähäisessä määrin työväestön keskuudesta. Oppikouluissa ei työväestön suhteellinen osuus ole kuitenkaan laskenut, ja niinpä lukuvuonna 1937-1938 on oppikoululaisissa suhteellisesti enemmän työväestön jälkeläisiä kuin seminaarilaisissa.

Kansanopettajien sosiaalisessa taustassa keskeiset sosiaaliset rekrytointiluokat ovat toiseen maailmansotaan mennessä olleet pikku-porvaristo, talonpojat ja virkamiehet. Kamppailu suurimman ryhmän asemasta on käyty lähinnä talonpoikien sekä pikkuporvariston ja virkamiehet sisältävän pääosin kaupunkien keskiluokan välillä. Suurin osa seminaarilaisista on 1800-luvun lopussa tullut urbaanisista keskiluokasta, 1900-1930 agraarista keskiluokasta, ja sen jälkeen 1930-luvun loppupuolella urbaanisista keskiluokasta. Seminaareihin rekrytointikriteerien muutokset lienevät ennen muuta vaadittavan pohjakoulutustason korottamisena vaikuttaneet sekä rekrytointialustan muutoksiin että oppikoululaisten ja seminaarilaisten rekrytointialustojen väliseen suhteeseen. Kun oppikoululaisten rekrytointipohja on säilynyt vahvasti kaupunkilaisena ja keskiluokaisena 1900-luvun vaihteesta saakka, ovat seminaarien rekrytointipohjan voimakkaimmat murrokset tapahtuneet kaupunki-maaseutu -akselilla keskiluokkaisen rekrytointipohjan säilyessä koko ajanjakson vahvana.

Vaikka sekä oppikoululle että seminaarille on yhteistä se, etteivät ne ole työväestön opinahjoja, poikkeavat ne ainakin toiseen maailmansotaan asti siinä, että suurliikkeenharjoittajien jälkeläiset käyvät oppikoulua moninkertaisesti suhteessa seminaareihin. Kun oppikoulu sulkee ulkopuolelleen pääasiassa alaluokkien (työväestön), sulkee seminaari ulkopuolelleen sekä alaluokkien että yläluokkien jälkeläiset.

Seuraavassa taulukossa verrataan toisiinsa vielä kansakoululaisten, oppikoululaisten ja seminaarilaisten sosiaalista alkuperää niiltä osin kuin jotakuinkin yhteensovitettavaa tilastollista tietoa on olemassa. Kansanopetustilastossa kansakoululaisten sosiaalinen tausta on luokiteltu kolmeportaiseen skaalaan, johon tässä myös oppikoululaisten ja seminaarilaisten luokitukset on yhdistetty. Kansakoululla tarkoitetaan tässä kuusiluokkaista kiinteää ja kiertävää kansakoulua, paitsi maaseudun osalla vuosina 1910-1915, jolloin mukana on vain neliluokkainen koulu. Kansakoulutilastossa mukana ovat sekä suomen- että ruotsinkieliset oppilaat, oppikoulu- ja seminaaritalastoista vain suomenkieliset. Ruotsinkielisten osuus ei kuitenkaan olennaisesti vaikuta jakautumiin kansakoulutilastossa. Vuosilta 1930-38 käytettävissä olevien tilastojen mukaan ruotsinkielisiä kansakoululaisia on vajaa 10 %, ja heidän jakautumansa muutaman promillen yläluokkaisempi ja työväkivaltaisempi kuin suomalaisten. Oppikouluissa ja etenkin seminaareissa ruotsinkielisten jakautumat olisivat puolestaan vahvasti suomenkielisten jakoa yläluokkaisempia. (Ks. SVT X: 62, 67, 69; SVT IX: 57, 62, 64; myös Kom. 1922, liitetaulu VI).

TAULUKKO 4

Kansakoululaiset, oppikoululaiset ja seminaarilaiset jaettuna isän yhteiskunnallisen aseman mukaan 1910-1938.

Aika		Virkaniehet, suurliik.harj., suurtilaili., vapaiden ammattien harj.		Pikuliik.harj., palvelusiehet, pikutilalliset		Työväkimaanviljelystyöväki, torpparit		Yhteensä
		n	%	n	%	n	%	
1910/11	Kansakoul.	5.355	3.1	67.719	39.5	98.506	57.4	171.590
	Oppikoul.	5.837	34.1	8.421	49.2	2.862	16.7	17.120
	Seminaar.	67	7.4	569	62.7	271	29.9	907
1915/16	Kansakoul.	5.982	3.1	76.375	39.3	111.983	57.6	194.340
	Oppikoul.	6.165	35.0	9.081	51.6	2.345	13.3	17.591
	Seminaar.	77	8.4	593	65.0	243	26.6	913
1920/21	Kansakoul.	8.849	3.4	105.670	41.0	142.918	55.5	257.437
	Oppikoul.	8.054	35.0	12.106	52.5	2.882	12.5	23.042
	Seminaar.	100	12.7	505	64.1	183	23.2	788
1925/26	Kansakoul.	12.296	3.8	151.796	47.0	198.598	49.1	322.690
	Oppikoul.	10.217	30.2	18.138	53.5	5.523	16.3	33.878
	Seminaar.	180	13.1	982	71.4	214	15.5	1.376
1930/31	Kansakoul.	15.303	4.1	189.394	51.3	164.432	44.5	369.119
	Oppikoul.	12.989	32.8	20.631	52.1	5.972	15.1	39.572
	Seminaar.	127	11.2	793	70.1	212	18.7	1.132
1935/36	Kansakoul.	17.069	4.3	190.131	47.9	189.729	47.8	396.929
	Oppikoul.	15.240	36.7	20.721	49.9	5.564	13.4	41.525
	Seminaar.	226	25.9	519	59.6	126	14.5	871
1937/38	Kansakoul.	18.246	4.5	192.945	47.4	195.955	48.1	407.146
	Oppikoul.	15.549	35.6	22.057	50.5	6.071	13.9	43.677
	Seminaar.	254	31.2	470	57.7	90	11.1	814

Huomautukset: Kansakoululaisten osalta mukana ovat sekä ruotsin- että suomenkieliset. Jatkokoulut eivät ole mukana. Mukana ovat luokat I-VI, paitsi maaseudulla vuoteen 1915 luokat I-IV.

Oppikoululaisten ja seminaarilaisten osalta mukana ovat vain suomenkieliset.

Lähteet: SVT X: 42, 47, 52, 57, 62, 67, 69; SVT IX: 37, 42, 47, 52, 57, 62, 64.

Taulukko vahvistaa suhteellisen yksiselitteisesti sen, että koko 1900-luvun talvisotaan asti sekä oppikoulu että seminaari rekrytoivat kansakouluun nähden oppilasaineksensa vahvasti ylä- ja keskiluokkaisemmin. Työväestön ja torpparien osuus oli kansakoulun oppilaista koko ajan noin 50 %, kun se samana aikana oli oppikoulussa noin 15 % ja seminaareissa laski vajaasta 30 %:sta runsaaseen 10 %:iin.

1900-luvun alussa keskiluokkaiset kansanopettajat opettivat työväestön ja keskiluokan lapsia, 1930-luvulta lähtien ylä- ja keskiluokkaiset kansanopettajat opettivat työväestön ja keskiluokan lapsia. Kaupungeissa tilanne on ollut esitettyäkin kärjistyneempi, sillä kaupunkien kansakouluissa työväestön ja torpparien jälkeläisten osuus oli maaseudun kansakoulua suurempi ollen lähes koko ajan yli 60 %. Esimerkiksi lukuvuonna 1937-38 oli työväestön osuus kaupunkikansakouluissa 64.4 % ja keskiluokan vain 28.4 % (vs. seminaarilaisten 11.1 % ja 47.8 %).

Oppikoulut olivat ylä- ja keskiluokan, seminaarit keskiluokan ja kansakoulut työväestön ja keskiluokan koulutusväyliä Suomessa 1900-luvulla aina toiseen maailmansotaan asti.

4. Keskiluokkaisen rekrytointialustan pysyvyys

Edellä todettiin keskiluokkaisen taustan olevan tyypillinen suomalaiselle kansanopettajalle 1800-luvun lopusta toiseen maailmansotaan. Sosiaalisen liikkuvuuden kannalta tämä tarkoittaa sitä, että suurin osa kansanopettajista tuli keskiluokasta ja sijoittui keskiluokkaan. Todellisesti "maaseudun keskiluokka", millä tässä tarkoitetaan lähinnä pientilallisia, sijoittui kuitenkin etenkin sivistyksellisen ja kulttuurisen pääoman suhteen suuresti eri ulottuvuudelle kuin kaupunkien keskiluokka (pikkuporvaristo, osa virkamiehistä). Seminaarin käynyt kansakoulun opettajan pätevyyden ja viran saavuttanut talonpojan jälkeläinen oli selvästi saavuttanut jotakin siitä "herruudesta", mikä liittyi sivistykseen sekä edistyksen sävyttämään moderniin elämäntapaan. Talonpojasta kansanopettajaksi siirtymää onkin tarkasteltava sosiaalisena liikkuvuutena ylöspäin siitä huolimatta, että kansakoulun opettaja oli vain puolisivistynyt alempi virkamies, kun taas talonpoika maaomaisuutta omistava itsellinen. Tässä mielessä vuodesta 1900 1930-luvulle valmistuneista kansanopettajista suurin osa kiinnittyi seminaarien kautta ylöspäin tapahtuvaan sosiaaliseen liikkuvuuteen, kun taas tilanteessa tätä ennen ja tämän jälkeen suurempi osa kansanopettajista säilyi luokassaan.

Seminaari- ja kansanopettajarekrytointin ohjenuoraksi esitetty "nuhteettomuus" koko elämän laadun kattavana määränä säilyi koko ajanjakson. Tämä nuhteettomuus näyttää kohtaavan vahvimmin porvariston, virkamiesten ja talonpoikien jälkeläiset. Heidän omaksumansa luokkasidonnainen elämäntapa, maailmankuva, ja toimintamuoto näyttää soveltuvan parhaiten yhteen rekrytointimekanismien ehtojen kanssa - tapahtui tämä sitten hakijoiden itse-ehtoisena valintana tai ulkopuolisten kehysten ja valitsijoiden suorittamana karsintana.

Koko tarkasteltuna ajanjaksona toiseen maailmansotaan asti suomalaiselle yhteiskunnalle oli luonteenomaista vahva kiinnittyminen maaseutuun, sen elinkeinoihin ja sen elämäntapoihin. Kaupungistuminen kuten teollistuminenkin tapahtuivat Suomessa myöhään verrat-

tuna useimpiin muihin läntisiin teollisuusmaihin. Suomi oli koko ajanjakson luonteeltaan maatalousmaa.

Kun 1800-luvun lopussa ja vuosisadan vaihteessa keskeisiksi ongelmiksi kohosivat maaseudun tilattoman väen kysymys sekä torpparikysymys ja samalla maaseudun työväki ja kaupunkien vähäisempi, mutta tiedostavampi teollisuustyöväki yhdistivät voimiaan, ajauduttiin paitsi yleiseen äänioikeuteen, sääty-yhteiskunnan lopulliseen hajoamiseen ja kansakunnan itsenäistymiseen, myös kansalaissotaan. Kansalaissodan jälkeen maaseudun ongelmia lievennettiin agraarireformeilla, jolloin samalla kohotettiin suomalaisen itsenäisen kansakunnan selkärangaksi terveen maaseudun terve, itsenäinen, omalla maallaan riippumattomana ja vapaana astuva talonpoika, isäntämies. Tämän valtakunnan symboliksi kohoavan suomalaisen talonpojan ympärille rakennettiin suomalaisen kansakunnan yhtenäisyyttä, mikä sittemmin näkyikin onnistuneen talvisodassa. (Vrt. Manninen 1983, 2-3).

Ruumiiltaan terveen, säännöllisen, puhdasmaaineisen, ahkeran, uskollisen ja nuhteettoman kansanopettajan ideaalityyppi (vrt. Rinne 1986) näyttää hyvin soveltuvan talonpoikaisen elämäntavan ideaaliin. Sen sijaan kaupunkilaisen elämäntavan yhteydestä sen eristäminen on vaikeampaa. Seminaarien rekrytointialustan muutosten analysoinnissa onkin ilmeisesti korostettava agraarin ja urbaanin keskiluokan elämäntapoihin liittyvää eroa. Vuosisadan vaihteessa yleisen väestökehityksen ja oppikoulujen sosiaalisen taustan muutosten kanssa ristiriitaisesti tapahtuva vahva seminaarilaisten sosiaalitaustan talonpoikaistuminen ei ilmeisesti selity vain sosiaaliseen liikkuvuuteen liittyvänä ilmiönä. Vähintäinkin yhtä perustellusti se voidaan nähdä kansallisvaltion syntyyn ja kansallisen yhtenäisyyden rakentamiseen liittyvänä talonpoikaisen ideaalin läpilyöntinä. Etenkin 1920-1930 talonpoikaiset kodit kokivat tehtäväkseen paitsi turvata jälkeläistensä tulevan sosiaalisen aseman myös toimia kansalaissodassa jakautuneen kansakunnan yhdistämisessä ja samaisessa sodassa vielä parlamentaarisiiin toimintamuotoihin tottumattoman väestönosan jälkeläisten sivistämiseksi, mikä mahdollistaisi myös demokratian toimimisen. Kärjistetysti voitaisiin tässä agraaristumisessa nähdä kansanopettajakutsumuksen toinen tulo seminaarien alkuaikojen cygnaeuslaisen innostuksen jäl-

keen. Kansanopettajuuteen kutsui jälleen suuri yhteiskunnallinen tehtävä, joka pelkistyi talonpoikaisen suomalais-kansallisen elämänmuodon juurruttamiseen kansan keskuuteen. Maaseudun keskiluokalle, talonpojille tämä kutsumuksen sävyttämä ankara työ näyttäytyi todennäköisesti luonnollisempina vaihtoehtona kuin kaupunkien keskiluokalle: pikkuporvareille ja virkamiehistöille, joille taloudellisen pääoman hankkiminen tai eteerinen virka-aikaa noudattava kirjallinen virkatyö ja virkaauralla eteneminen olivat luontevampaa.

Kansalaissodan jälkeen Suomessa yhtenä päätendensseistä vallinneeseen "maahengen lujittamisen ideologiaan" (Manninen 1983, 104-107), joka kesti aina toiseen maailmansotaan asti, soveltuu varsin hyvin myös kansanopettajiston sosiaalitaustan vahva talonpoikaistuminen. Se tapahtui paljolti keskiluokan sisäisenä siirtymänä kaupunkien pikkuporvarienvälisten osuuden heiketessä ja pientalollisten osuuden kasvaessa. Oppikoulun etäisempää yhteyttä tähän kehitykseen todentaa se, että vastaavia muutoksia ei niissä tapahtunut.

Rekrytointialustan agraaristumiseen vaikuttaa osaltaan myös se, että vuodesta 1915 vuoteen 1930 kansanopettajamäärä Suomessa vahvasti kasvoi samalla, kun kansakoulu tavoitti yhä uudet lapsijoukot. Mainittuna 15 vuotena kansanopettajajoukko noin kaksinkertaistui, ja etenkin maaseutukoulujen opettajien joukko kasvoi kohoiten runsaasta 4000:sta runsaaseen 10 000:een. (Rinne 1986, 71). Nimenomaan maaseudun sivistyksellinen valloitus kansakoulun ja kansanopettajien avulla tapahtui sinä aikana, jolloin talonpoikien lapset rekrytoituvat joukkomitalla kansanopettajiksi. Kun kansakoulu ja sen opettajat ovat kaupungeissa jo jokapäiväinen ja kulttuurista sekä sosiaalista asemaansa ainakin statukseltaan kadottava ilmiö, on kansakoulu maaseudulla vasta hakemassa paikkaansa, ja toimii paljolti yhtenä ainoista sivistyksen pilareista. Tällöin myös kansanopettajan asema maaseudulla - heikommasta palkkauksesta huolimatta - on harvan sivistyksen puolisivistyneenä edustajana ja lukuisten rientojen ohjaajana paljolti toinen kuin kaupungeissa.

Olennaisena analysoiduista seminaarilaisten sosiaalitaustaa kuvaavista aineistoista käy ilmi kansanopettajauran vahva sitoutuminen

keskiluokkaisten tai lähellä keskiluokkaa sijaitsevien väestökerosten jälkeläisten koulutustieksi. Samalla tämä todentaa sen, että nämä kansanopettajat tarkkojen rekrytointi- ja koulumisseulojen läpi kulkiessaan kohtasivat lopulta koulutyössään oman keskiluokkaisen elämäntapansa ja arvomaailmansa kautta etenkin sosiaalisesti alemmaa tulevien kotien jälkeläisiä. Suuressa määrin keskiluokkaisen taustan omaavat opettajat opettivat kansakouluissa suuressa määrin työväenluokkaisen taustan omaavia lapsia. Useissa tapauksissa tämä ei voinut olla aiheuttamatta ongelmia ja luokkataustaan sitoutuvien ajatus-, kielenkäyttö- ja toimintatapojen yhteentörmäyksiä etenkin, kun kansanopettajuus ja siihen koulutus nimenomaisesti pyrkivät vahvistamaan korkeakulttuurisesti määritettyjä sivistyksellisiä päämääriä ja toimintatottumuksia sekä tähtäsivät kansan lapsien tapojen sivilisatoriseen muuttamiseen ja normaalistamiseen.

PAINETUT LÄHTEETKomiteamietinnöt

- Kom. 1862:2 Mietteitä ja ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta.
- Kom. 1922:3 Seminaarikomitean mietintö v. 1922. Helsinki 1922. (Franssilan komitea)

Lait ja asetukset ja julistukset

- 19.4.1858 Hans Kejserliga Majestäts Rådiga Kungörelse, angående grunderna för ordnandet af folkunderwisningen i Storfurstendömet Finland. Samling af Blakater, Förordningar, Manifeste och Båbud, samt andre allmänna handlingar hvilka i Storfurstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommat. Sjuttonde delen. 1858-1859. Helsinki 1862.
- 17.3.1863
n:o 12 Hans Kejserliga Majestäts Rådiga Kungörelse, angående särskilda åtgärder i afseende å organisation af folkskoleväsendet i Finland. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1863 (n:ot 1-37). Helsinki 1864.
- 17.3.1863
n:o 12 Hans Kejserliga Majestäts Rådiga Förordning, angående inrättande af ett prowisoriskt seminarium för bildande af folkskollärare och lärorinnor i Finland. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1863 (n:ot 1-37). Helsinki 1864.
- 11.5.1866
n:o 12 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus Suomen kansakoulutoimen lopullisesta järjestämisestä. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1866 (n:ot 1-30). Helsinki 1867.
- 29.9.1880
n:o 30 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus siitä, että 118 ja 129 §:t Armollisesta Kansakouluasetuksesta 11 p:ltä Toukokuuta 1866 muutetaan toisin kuuviksi. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokous vuodelta 1880 (n:ot 1-30).
- 11.2.1886
n:o 4 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus muutamain §:n muuttamisesta armollisesta asetuksesta Toukokuun 11 p:nä 1866 kansakoulutoimen järjestämisestä Suomessa. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus-Kokoelma vuodelta 1886 (n:ot 1-42). Helsinki 1887.
- 28.6.1890
n:o 17 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus, koskeva kelpaavaisuutta mies- ja naisopettajan virkoihin maan ylemmissä kansakouluissa sekä näihin virkoihin astumista ja niistä eroomista. Suomen Suuriruhtinan-

- maan Asetus-kokoelma vuodelta 1890 (n:ot 1-32),
Helsinki 1891.
- 21.7.1898 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus, kos-
n:o 26 kevä kelpoisuutta maan ylempien kansakoulujen opet-
tajan- ja opettajattaren virkoihin sekä näitten vir-
kain täyttämistä kuin myös sitä aikaa, jolloin nii-
hin astutaan ja niistä erotaan. Suomen Suuriruhti-
nanmaan Asetus-Kokoelma vuodelta 1898 (n:ot 1-62).
Helsinki 1899.
- 5.(18).8.1917 Asetus Suomen kansakoulunopettaja- ja opettajatar-
60/17 seminaarien uudestaan järjestämisestä 5/18 päivä-
nä elokuuta 1916 annetun asetuksen kumoamisesta
ja siitä johtuvista toimenpiteistä. Suomen Asetus-
kokoelma vuodelta 1917 (n:ot 1-130). Helsinki 1918.
- 18.5.1923 Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista.
137/23 Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1923 (n:ot 1-318).
Helsinki 1924.
- 4.6.1931 Asetus kansakoulutoimen järjestysmuodosta. Suomen
190/31 Asetuskokoelma vuodelta 1931 (n:ot 1-418). Hki 1932.
- 26.1.1934 Laki Jyväskylän kasvatusöpillisestä korkeakoulusta.
41/34 Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1934 (n:ot 1-493),
Helsinki 1935.

Tilastot

Suomen tilastollinen vuosikirja. Uusi sarja. Viides vuosikerta 1907.
Tilastollisen päätoimiston julkaisema. Helsinki 1907. Taulukot 194,
196, 198.

Suomen Virallinen tilasto IX. Oppikoulut.

- Lukuvuosi 1890/91; taulu II.
Lukuvuosi 1895/96; taulu II.
Lukuvuosi 1900/01; taulu II.
IX:37, lukuvuosi 1910/11; taulu II.
IX:42, lukuvuosi 1915/16; sivu 5.
IX:47, lukuvuosi 1920/21; taulu II.
IX:52, lukuvuosi 1925/26; taulu II.
IX:57, lukuvuosi 1930/31; taulu II.
IX:62, lukuvuosi 1935/36; sivu 18.
IX:64, lukuvuosi 1937/38, sivu 18.

Suomen virallinen tilasto X. Kansanopetustilasto.

- SVT X:18, 1890/91, sivut IX-VII.
SVT X:23, 1895/96, s. VI.
SVT X:30, 1900/01, s. VIII.
SVT X:36, 1905/06, s. VII.
SVT X:42, 1910/11, taulut II, IX, XIII.
SVT X:47, 1915/16, taulut II, IX, XIV.
SVT X:52, 1920/21, taulut II, IX, XIII, XIV, XV.
SVT X:57, 1925/26, taulut II, IX, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.
SVT X:62, 1930/31, taulu II, sivut 20-23, 25-27, 35-37.
SVT X:67, 1935/36, taulu II, sivut 13-14, 34-35.
SVT X:69, 1937/38, taulu II, sivut 15-16, 34-35.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Jyväskylän maakunta-arkisto Jyväskylä
 Jyväskylän seminaarin arkisto
 Pääsyttökintaa koskevat asiakirjat vuosilta 1905-1920.
- Oulun Maakunta-arkisto Oulu
 Raahen seminaarin arkisto
 Pääsyttökintaa koskevat asiakirjat vuosilta 1896-1965.
- Turun Maakunta-arkisto Turku
 Rauman seminaarin arkisto
 Pääsyttökintaa koskevat asiakirjat vuosilta 1896-1970.
- Valtionarkisto Helsinki
 Kouluhallituksen arkisto Bd 3
 Luettelo opettajille annetuista rangaistuksista 1902-1939.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Allardt, E. (1966) Kansakoulu yhteiskunnallisena kehitystekijänä. Teoksessa Kansakoulu 1866/1966, s. 130-137.
- Cavonius, G. (1943) Folkskollärarnas föregångare i Finland. Klockare och sockenskolmästare under frihetstiden. Helsinki: Centraltryckeri och bokbinderi Ab.
- Halila, A. (1949) Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskunta-historiallinen tutkielma. Helsinki: Suomen kansakoulunopettajien liitto.
- Halila, A (1949a) Suomen kansakoululaitoksen historia. Ensimmäinen osa. Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty. Helsinki: WSOY.
- Halila, A. (1949b) Suomen kansakoululaitoksen historia. Toinen osa. Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Helsinki: WSOY.
- Halila, A. (1949c) Suomen kansakoululaitoksen historia. Kolmas osa. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Helsinki: WSOY.
- Halila, A. (1950) Suomen kansakoululaitoksen historia. Neljäs osa. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Helsinki: WSOY.
- Halila, A. (1963) Jyväskylän seminaarin historia. Helsinki: WSOY.

- Huuhka, K. (1955) Talonpoikaisnuorison koulutie. Tutkimus talonpoikaishuorison koulunkäynnistä ja siihen vaikuttaneista sosiaalisista tekijöistä Suomessa 1910-1950. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Isosaari, J. (1966) Sata vuotta kansakoulunopettajain valmistusta. Teoksessa Kansakoulu 1866/1966, s. 199-217.
- Kerkelä, H. (1982) Suomen luokka- ja kerrostumarakenteen kehityspiirteitä 1900-luvulla. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 47.
- Kortteinen, T. (1984) Valtio ja palkkatyö. Tutkimus valtiollisen palkkatyön eriytymisen muodoista Suomessa ennen toista maailmansotaa. Helsingin yliopiston sosiologian lisensiaattityö.
- Manninen, P. (1983) Raatajia vai raivaajia. Suomen maatalousväestön rakennemuutoksen yhteiskunnallis-poliittiset ulottuvuudet vuosisadan vaihteesta talvisotaan tilasto- ja tutkimuskriittisesti tarkasteltuna. Helsingin yliopiston poliittisen historian gradu -tutkielma.
- Metsikkö, J.O. (1943) Suomen kansakoulunopettajain liiton toiminta puolen vuosisadan aikana. Teoksessa Metsikkö, J.O. & Oksanen, N. (toim.) Suomen kansakoulunopettajain liitto 1893-1943, s.9-210.
- Nurmi, V. (1979) Opettajankoulutuksen tähänastinen kehitys. Helsinki: WSOY.
- Rauman seminaari. Vuosikertomus vuodelta 1919. Rauma.
- Rinne, M. (1973) Suomen opettajain liitto 1893-1973. Helsinki.
- Rinne, R. (1986) Kansanopettaja mallikansalaisena: opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851-1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A:108.
- Rinne, R. (1986a) Civilisationskritisk historieforskning om folk- och grundskolan i Finland. Historisk tidskrift för Finland 1986:1, s. 143-152.
- Toivonen, T. (-) Julkaisemattomat aggregoidut tilastot suomalaisen ammatissa toimivan väestön sosiaalisesta jakautumisesta vuonna 1930.
- Valkonen, T. ym. (1985) Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Helsinki: WSOY.
- Waris, H. (1940) Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä. Tilastollinen tutkimus säätykierrosta Suomessa 1810-67. Historiallinen arkisto XLVII, s. 199-272.
- Waris, H. (1947) Oppikoulu sosiaalisen kohoamisen väylänä industrialismin murtautumiskaudella. Tilastollisia tietoja oppikoulun oppilaitten syntyperästä 1870-1906. Teoksessa Valtio ja yhteiskunta. Valtiotieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1947.
- Waris, H. (1968) Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Wirilander, K. (1973) Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Historiallisia tutkimuksia 93.